

**Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального
процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України
щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти
встановленого порядку несення або проходження військової служби під час
дії воєнного стану»
(реєстр. № 13459 від 08.07.2025)***

***Анотація.** В інформаційній довідці аналізуються питання удосконалення механізмів звільнення військовослужбовців Збройних Сил України від кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення, а також скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації та на особливий період у контексті проекту Закону України (реєстр. № 13459 від 08.07.2025) (далі – законопроект). Розглядається відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності, нормам чинного кримінального, кримінального процесуального законодавства.*

Виокремлено певні ризики, які надалі можуть перешкоджати належній реалізації законопроекту під час правозастосовної діяльності.

***Ключові слова:** воєнний стан, військовослужбовець, звільнення від кримінальної відповідальності, запобіжний захід, ухилення від військової служби.*

Вступна частина.

Згідно з конституційними приписами захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України є основним обов'язком відповідних військових формувань та правоохоронних органів держави (стаття 17 Конституції України).

Стаття 409 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначає відповідальність за ухилення від виконання обов'язків військової служби шляхом самокалічення або іншими способами. Ці кримінальні правопорушення підривають військову дисципліну та боєздатність Збройних Сил України, передусім в умовах особливого періоду або воєнного стану. Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 409 КК України, розцінюється як одне з найнебезпечніших посягань на порядок несення або проходження військової служби з підвищеним ступенем суспільної небезпеки цього злочину й особи правопорушника. Наразі судова практика за цією статтею свідчить про наявність випадків щирого каяття військовослужбовців і бажання повернутися до військової служби, які враховуються судом, у такому разі як правило призначається покарання з випробувальним терміном.

У пояснювальній записці до законопроекту вказується на ідентичні за тяжкістю наслідки кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407, 408, 409 КК України, у зв'язку з чим пропонується включити статтю 409 КК України до переліку частини п'ятої статті 401 КК України і внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

За результатами проведеного дослідження доцільно зазначити таке.

Основна частина.

Як указано в пояснювальній записці, законопроект розроблено з метою «вдосконалення під час дії воєнного стану кримінального законодавства у сфері злочинів проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, зокрема пропонує встановити юридично визначені механізми звільнення військовослужбовців Збройних Сил України від кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення». Задля реалізації цієї мети пропонується зміни до КК України, КПК України, статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Потрібно відмітити, що супровідні документи до законопроекту (пояснювальна записка, порівняльна таблиця) не корелюються із пропонованим текстом законопроекту. Зокрема, порівняльна таблиця не відображає змін до статті 616 КПК України, статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Пояснювальна записка згадує «удосконалення положень чинного законодавства щодо скасування запобіжного заходу для проходження (продовження проходження) військової служби за призовом під час мобілізації та на особливий період», проте не обґрунтовує зміни до статті 616 КПК України. До того ж, пояснювальна записка до законопроекту за змістом майже ідентична пояснювальній записці до законопроекту (реєстр. № 11322 від 06.06.2024), прийнятому як Закон України № 3902-IX від 20.08.2024.

Окрім того, у назві законопроекту (ідентичній ухваленому Закону України № 3902-IX) вказано на «вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану». Внесення змін до «інших законодавчих актів» щодо «удосконалення кримінальної відповідальності» є некоректним, оскільки лише Кримінальний кодекс України визначає кримінальну протиправність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки. Інші законодавчі акти, зокрема й КПК України сприяють притягненню особи до кримінальної відповідальності, реалізації завдань кримінально-правової політики. Також пропозиції законопроекту спрямовані на звільнення від кримінальної відповідальності, а не на її «удосконалення». Тому назва законопроекту потребує корегування.

З одного боку, кримінальні правопорушення, пов'язані із самовільним залишенням військової частини або місця служби (стаття 407 КК України), дезертирством (стаття 408 КК України), схожі за наслідками з ухиленням від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (стаття 409 КК України). Проте, прямий умисел військовослужбовця на ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману підриває військову

дисципліну, особливо в умовах особливого періоду або воєнного стану, і звільнення такого військовослужбовця від кримінальної відповідальності навряд чи сприятиме посиленню обороноздатності держави, а навіть навпаки – може спровокувати поширення таких випадків. Окрім того, засуджений із випробувальним терміном за статтею 409 КК України військовослужбовець не полишає військову частину і продовжує нести службу. Якщо ж самокалічення військовослужбовця є тяжким, виникає питання щодо його списання з військової служби. Тому застосування процедури звільнення від кримінальної відповідальності у пропонованому варіанті викликає заперечення.

Згідно з чинною редакцією абзацу другої частини другої статті 286 КПК України у разі наявності підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченої частиною п'ятою статті 401 Кримінального кодексу України, прокурор *або суд* повинен також отримати письмову згоду командира (начальника) військової частини (установи) про можливість продовження проходження військової служби таким підозрюваним *або обвинуваченим*. Пропонована в законопроекті редакція цієї норми не враховує зміни, внесені Законом України № 3902-IX від 20.08.2024 до частини другої статті 286 КПК України (законопроектом пропонується доповнити частину другу статті 286 КПК України абзацом другим, який вже існує). Окрім того, вжиття термінологічного ряду «... прокурор, суддя повинен ...» вказує на необхідність отримання письмової згоди командира (начальника) військової частини і прокурором, і суддею, що є недоцільним – при отриманні такої згоди прокурором вона додається до клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Цей абзац пропонується (у редакції законопроекту) також доповнити словами: *«або докази проходження служби, у випадку коли особа самостійно повернулася у військову частину або іншу військову частину для проходження військової служби»*. Така нормотворча конструкція утворює правову невизначеність щодо розуміння «доказів проходження служби» і необхідності отримання згоди командира (начальника) військової частини (установи) про можливість продовження проходження військової служби відповідним підозрюваним або обвинуваченим.

Законопроектом пропонуються зміни до статті 616 КПК України *без урахування* внесених до неї змін Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20 серпня 2024 року № 3902-IX.

Аналогічно, пропоновані законопроектом зміни до статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» не враховують чинну редакцію частини першої цієї статті згідно із Законом України № 3902-IX, а також внесені зміни Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану» від 30 квітня 2025 року № 4392-IX.

Положення законопроекту щодо набрання чинності не узгоджуються з позицією Конституційного Суду України, який у Рішенні від 15 квітня 2020 року № 2-р(П)/2020 відзначив, що в контексті принципу верховенства права важливим є встановлення при внесенні змін до законодавства розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності.

Висновок.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» (реєстр. № 13459 від 08.07.2025) містить деякі неточності і неузгодженості, положення, що вказують на правову невизначеність, невідповідність чинним редакціям окремих норм, що свідчить про ризики його правозастосування.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*